

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: «**ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ
ДО ЛЮДИНИ
В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**»

Виконала: студентка II курсу
групи РО1–М19
спеціальності 013 Початкова освіта
Будовіцька Вікторія Вікторівна

Керівник: **Московчук Л.М.**,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Рецензент: **Ватаманюк Г.П.**,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	
1.1 Виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи як наукова проблема.....	9
1.2 Зміст і структура феномену ціннісного ставлення до людини.....	24
1.3 Традиційні та інноваційні форми і методи формування ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.....	40
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМ І МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
2.1 Діагностика стану сформованості ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку.....	59
2.2 Організаційно-методичне забезпечення процесу виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи.....	71
2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи.....	86
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	103
Додаток Виховні заняття «Мое ставлення до рідної людини».....	103

ВСТУП

Актуальність дослідження. За сучасних умов суспільного розвитку людина із засобу цього процесу перетворюється на його провідну мету. Особистість дитини із над завдання, що мало впливати на практику виховання, стає дійсно реальною цінністю. Це зумовлює необхідність перегляду усталених стереотипів у виховній діяльності, переорієнтацію у цінностях і висунення на перший план самоцінності особистості, людського життя. Сфери міжособистісної взаємодії і спільного проживання у світі; установку на безперервне самовиховання та інтенсивне самовдосконалення.

Зведення дитини у статус цілі виховання означає набуття нею простору у виборі діяльності та способів організації свого життя. Водночас не треба забувати, що самореалізація, кожної людини не повинна принижувати гідність та інтереси інших людей [66].

Якщо людина – мета (І. Кант), то визначальними в ставленні до неї має бути довіра, доброзичливість, повага, толерантність. Те, як ставляться до людини інші, більшою мірою визначає її ставлення до себе. Отже, якщо я – найвища цінність лише тому, що всі інші – найвищі цінності; я маю діяти, керуючись загальнозначущим моральним імперативом, інші – також.

Виховання ціннісного ставлення до людини відіграє важливу роль у становленні особистості, тому воно має розглядатись як один із головних педагогічних пріоритетів у виховній роботі, починаючи вже з початкової ланки освіти. Адже загальновідомо, що період молодшого шкільного віку є сенситивним для засвоєння моральних правил і норм. Це обумовлено надзвичайною пластичністю психіки дитини цього віку.

Однією з обов'язкових компетентностей здобувачів освіти в Новій українській школі є соціальна, що пов'язана з усвідомленням рівних прав і

можливостей та передбачає «... співпрацю з іншими людьми, повагу до прав інших осіб, збереження здоров'я інших людей...» [61, с. 93].

Ідея виховання в дітей культури взаємин на основі поваги, людинолюбства, цінного ставлення до людини знайшла своє відображення в історико-педагогічних джерелах (Аристотель, Кант, Гегель, Ф. Аквінський, Е. Роттердамський, М. Аврелій, Г. Ващенко, Б. Грінченко, Дж. Локк, А. Макаренко, І. Огієнко, Ф. Рабле, В. Сухомлинський). Різні аспекти ціннісного ставлення до людини досліджували (Г. Балл, І. Бех, О. Бодальов, Я. Коломинський, В. Семиченко, Л. Виготський, В. М'ясищев, Л. Божович, В. Білоусова, О. Докукіна, В. Киричок, Т. Поніманська, К. Чорна та ін.).

Водночас аналіз наукових праць із порушеної проблеми дає підстави для висновку, що залишаються недостатньо розкритими інноваційні форми і методи формування ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у виховному процесі закладів загальної середньої освіти.

Отже, актуальність означеної проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи»**.

Об'єкт дослідження – процес гуманістичного виховання молодших школярів закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – форми та методи виховання ціннісного ставлення до людини в молодших школярів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних форм та сукупності традиційних та інноваційних методів виховання ціннісного ставлення до людини в молодших школярів у виховному процесі закладів загальної середньої освіти.

Для досягнення мети дослідження ставилися такі **завдання**:

1. З'ясувати сутність феномену «ціннісне ставлення до людини», концептуальні науково-методичні основи виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини, виявити рівень вивчення в психолого-

педагогічній науці та виховній практиці особливостей виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини;

2. Обґрунтувати структуру ціннісного ставлення до людини

3. Визначити критерії і рівні оволодіння молодшими школярами базовими гуманістичними цінностями з метою формування особистісних ціннісних ставлень, що розкривають сутність ціннісного ставлення до людини.

4. Розробити діагностичний інструментарій для вивчення сучасного стану гуманістичного виховання молодших школярів, сформованості у них ціннісного ставлення до людини.

5. Розробити й експериментально перевірити продуктивні організаційно-педагогічні форми, інноваційні методи виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини та довести її ефективність.

Гіпотеза дослідження: процес формування ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи буде ефективним при умові використання організаційно-педагогічних форм та інноваційний методів виховання.

Провідною **ідеєю** дослідження є положення про те, що виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини є пріоритетним напрямом їхнього морального розвитку. Втілення провідної ідеї передбачає надання цьому процесу інноваційності.

Тему дипломної роботи затверджено вченою радою педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №14 від 29 жовтня 2019 р.).

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження:** теоретичні – аналіз філософської, психологічної, педагогічної та методичної літератури з метою вивчення категорій дослідження; вивчення навчально-нормативної документації для виявлення сучасного стану досліджуваної проблеми; аналіз практичної роботи закладу загальної середньої освіти для виявлення особливостей гуманістичного виховання учнів, рівня вихованості ціннісного ставлення до людини;

розроблення експериментальних організаційно-педагогічних форм та інноваційних методів виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи; узагальнення, абстрагування та проектування для обґрунтування теоретичних засад і методичної системи роботи школи з гуманістичного виховання; емпіричні – спостереження, анкетування, опитування, експертне оцінювання, педагогічний експеримент з метою апробації організаційно-педагогічних форм та інноваційних методів виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини; методи математичної статистики для перевірки достовірності результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає в тому, що:

- виявлено та теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні форми та інноваційні методи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи;
- конкретизовано критерії та показники сформованості ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний;
- уточнено суть понять «ціннісне ставлення до людини», «виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи»;
- подальшого розвитку набули нові форми та методи виховання з метою успішного вирішення вищезазначеної проблеми.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що позитивні результати експериментальної перевірки теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної сукупності традиційних та інноваційних форм і методів виховання ціннісного ставлення до людини дають змогу рекомендувати їх до впровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти. Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані під час викладання дисципліни «Методика формування базових якостей особистості молодшого школяра» для студентів педагогічних

закладів вищої освіти, у системі підвищення кваліфікації учительських кадрів, проведенні педагогічної практики, написанні курсових робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати дослідження обговорювалися під час виступів на засіданнях кафедри теорії і методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка (2019-2020, 2020-2021 н. рр.) і 6 конференціях: Регіональна науково-практична конференція «Сучасне освітнє середовище закладу дошкільної освіти як чинник особистісного розвитку дитини» (Кам'янець-Подільський, 19 грудня 2019 р.) – «Виховання гуманного ставлення до людини у дошкільника»; III Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (у рамках III всеукраїнського конкурсу «MusicUniFest-2020» (Кам'янець-Подільський, 15-16 лютого 2020 р.) – «Виховання милосердя у молодших школярів на уроках мистецтва в Новій українській школі»; IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська та іноземні мови в початкових класах: Актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (Кам'янець-Подільський, 18-19 березня 2020 р.) – «Формування діалогічних умінь у молодших школярів як запорука виховання людяності»; VI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (Кам'янець-Подільський, 16-17 квітня 2020 р.) – «Актуальні аспекти наступності у гуманістичному вихованні особистості у дошкільній та початковій ланках освіти»; Всеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освітньому процесі: методологія, тенденції, технології» (Ізмаїл, 22 травня 2020 р.) – «Формування соціальної компетентності молодших школярів для досягнення балансу між своїми потребами і вимогами сучасного суспільства»; Наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2019-2020 н. р. (Кам'янець-Подільський, 2020 р.) – «Педагогічні умови формування шанобливого ставлення до людини в учнів початкової школи».

Публікації. Основний зміст дипломної роботи відображено у 2 публікаціях:

1) Формування діалогічних умінь у молодших школярів як запорука виховання людяності. Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет, кафедра теорії та методик початкової освіти / редкол.: Н. В. Бахмат, Н. В. Гудима, О. В. Ковальчук. Київ : Міленіум, 2020. Випуск 2. С. 37-39;

2) Педагогічні умови формування шанобливого ставлення до людини в учнів початкової школи. Збірник наукових праць студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н. В. Бахмат]. Київ : Міленіум, 2020. Випуск XVI. С. 37-39.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань) і додатків.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи.

1. Проаналізовано сутність та уточнено зміст поняття «ціннісне ставлення до людини» як духовно-моральна якість особистості, що проявляється у привітності, дружній прихильності до оточуючих; у виявленні доброти, співчуття, симпатії та добродійності. Встановлено, що виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи – процес педагогічного впливу на пізнавально-емоційну сферу дітей молодшого шкільного віку, що спонукає їх до безумовного вияву у різних життєвих ситуаціях певних моральних якостей, а саме: ввічливості, чуйності, співчуття, поваги, милосердя тощо.

2. Провідними компонентами структури ціннісного ставлення до людини визначено любов до людей (гуманність); повагу людської гідності; великодушність; милосердя; справедливість.

3. Охарактеризовано традиційні та інноваційні методи і форми виховання ціннісного ставлення до людини та особливості їх використання. Вибір конкретних методів має узгоджуватися із завданнями і змістом виховного заходу, конкретними умовами, в яких здійснюється виховний вплив, відповідати індивідуальним та віковим особливостям учнів, враховувати особливості учнівського колективу. Жоден із методів не слід універсалізувати, а використовувати систему їх комбінування.

4. Розроблено критерії і показники сформованості ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи: когнітивний, емоційно-ціннісний та практично-діяльнісний.

5. За допомогою критеріальних показників виявлено рівні вихованості ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи – низький, середній, високий.

6. Результати констатувального експерименту засвідчили, що в молодших школярів переважає середній рівень сформованості ціннісного ставлення до людини.

7. Упровадження у практику роботи експериментального класу системи традиційних та інноваційних форм і методів виховання забезпечило помітне зростання ефективності процесу виховання ціннісного ставлення до людини, що підтверджено результатами контрольного експерименту.

Магістерське дослідження довело, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для виховання ціннісного ставлення до людини, що зумовлено віковими та психологічними особливостями молодших школярів.

Завершена робота не вичерпує розгляд складної та багатогранної проблеми виховання в учнів початкової школи ціннісного ставлення до людини. Актуальними залишаються дослідження щодо створення відповідної системи підготовки вчителів початкової школи як педагогів-гуманістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Рыцарь гуманной педагогики: Ларец чести и служения [упоряд. С. О. Чикаренко]. Днепропетровск, 2009. 106 с.
2. Антология гуманной педагогики. Махатма Ганди. М. : Академия, 1998. 486 с.
3. Безкоровайна О. Як зробити школу толерантною: можливості і засоби. К. : Вид. дім «Шкільний світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 128с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 344 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. К. : Либідь, 2008. 848 с.
6. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
7. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : [навч. посіб.]. К. : Академвидав, 2009. 248 с.
8. Бех І. Д. Рефлексивно-експліцитний метод у вихованні особистості. Рідна школа. 2012. №12(996). С. 3 – 7.
9. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. Педагогіка толерантності. 2001. №2(16). С. 16–23.
10. Білоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позааурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія / Білоусова Валентина Олександрівна. К. : ІЗМН, 1997. 192 с.
11. Большой толковый социологический словарь (Collins). Т. 1. : А-О / Пер. с англ. М. : Вече, АСТ, 2001. 690 с.
12. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского педагогического ун-та, 2000. 352 с.
13. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : [Учб. посібник для студентів ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів]. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.

14. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 482 с.
15. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів / І. В. Бужина. Монографія. Одеса : Маяк, 2002. 338 с.
16. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій : Підручник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. 2-ге видан., випр. і доп. К. : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
17. Введення у соціальну роботу / Ред.кол. : Бурлака В. В., Вельбовець Н. М. та ін. – Навчальний посібник. К. : Фенікс, 2001. 288 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і гол. ред. В. Т. Бусель. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
19. Видатні українські педагоги : Інформаційний довідник / Упор. Л. В. Калуська. 2 вид. Тернопіль : Мандрівець, 2010. С. 7-47.
20. Винничук Р. В. Освітньо-виховні ідеї як основа виховання загальнолюдських цінностей. 2015. Вісник № 124. С. 254-257.
21. Войтко В. І. Психологічний словник. К. : Вища школа, 1982. 576 с.
22. Волкова Н. П. Педагогіка : Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с. (Альма-Матер).
23. Гавриловец К. В. Гуманистическое воспитание в школе: пособие для директоров шк., учителей, кл. рук. / К. В. Гавриловец. Минск : Полымя, 2000. 128 с.
24. Гуманістична психологія: Антологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів: У 3-х т./ Упорядники й наук. редактори Р. Трач (США) і Г. Балл (Україна). К. : Університетське вид. «Пульсари», 2001. Том 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХст. 252 с.
25. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 736 с.

26. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») // Історія української школи і педагогіки: хрестоматія/ [уклад. О.О. Любар ; ред. В.Г. Кремень]. К. : Знання, 2005. С. 600-623.
27. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2006. 540 с.
28. Изард К. Психология эмоций / К. Изард [перев. с англ. А.Татлыбаева]. СПб. : Издательство «Питер», 1999. 464 с.
29. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : Навч. посіб. 2-е вид., доповн. і переробл. К. : Вища школа, 2005. 343 с.
30. Киричок В. А. Ціннісне ставлення / В. А. Киричок // Енциклопедія Енциклопедія освіти / АПН України; [гол. ред. В. Кремень]. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 989-991.
31. Коменский Я. А. Сочинения [пер. с чеш. и лат.]. М. : Наука, 1997. 476 с.
32. Крайніков Е. В. Психологія розвитку : Словник-довідник / Е. В. Крайніков. К. : Арістей, 2004. 260 с.
33. Літопис руський/ Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. К. : Дніпро, 1989. XVI. С. 454-462
34. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы : Пер. с англ. / Под общ. Ред. Г. А. Балла, А. Н. Киричука, Д. А. Леонтьева. М. : Смысл, 1999. 425с.
35. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: [в 8 т.] / А. С. Макаренко; [под ред. М. И. Кондакова и др.]. М. : Педагогика, 1983. Т. 1. 1983. 368 с.
36. Мистецтво життєтворчості особистості. У 2-х частинах. Частина 1. Теорія і технологія життєтворчості / Ред. Рада : В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. К. : ВІПОЛ, 1997. 392 с.
37. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти : філософський аналіз / В. В. Молодиченко. К. : Знання України, 2010. 383 с.

38. Мясичев В. Н. Психология отношений / Под ред. А. А. Бодалева. М. : Изд-во Института практической психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1995. 356 с.
39. Новий тлумачний словник української мови / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. У 3-х т. Т.1. К. : Вид. «Аконіт», 2008. 928 с.
40. Основні поняття і терміни педагогічної соціології. К. : Ін-т.пед. АПН Укр. Лабораторія пед. соціології, 1995. 82с.
41. Падалка О. С., Нісімчук А. С., Смолюк І. О., Шпак О. Т. Педагогічні технології. Навчальний посібник / Падалка О. С., Нісімчук А. С., Смолюк І. О., Шпак О. Т. К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 256 с.
42. Педагогічний словник / Під ред. М. Д. Ярмаченка. К. 2001
43. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. М. : Педагогика, 1983. 448 с.
44. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М. : Наука, 1986. 254 с.
45. Сазоненко Г. С. Педагогічні технології. Упоряд. : Г. Кальченко, Т. Вороненко. К. : Шк. світ, 2009. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
46. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг.ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. К. : УДЦССМ, 2000. 260 с.
47. Соціальна робота : Короткий енциклопедичний словник // С. Р. Книга 4. К. : ДЦССМ, 2002. 536 с.
48. Соціолого-педагогічний словник / Уклад.: С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін. / За ред. В. В. Радула. К. : Екс. Об., 2004. 304 с.
49. Старовойтенко Е. Б. Жизненные отношения личности / Е. Б. Старовойтенко. К. : ІЗМН, 1992. 316 с..
50. Столяренко О. В. Реалізація принципу гуманізму в діяльності класного керівника. Навчально-методичний посібник. К. : «Віпол», ІЗМН, 2000. 116 с.

51. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.
52. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. К. : Фонд «Добро», 2006. С. 37
53. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей / О. В. Сухомлинська. К. : АПН У, 2002. 106 с.
54. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані педагогічні твори: [в 5 т.] К. : Радянська школа, 1977. Т.1. С. 319-655.
55. Сухомлинський В. О. Ставлення до людей і обов'язок перед ними. Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1977. Т. 2. С.184-200.
56. Сухомлинський В. О. Не можна жити і дня без тривоги за людину. Вибрані твори в 5-ти т. К., 1977. Т. 3. С.227-236.
57. Сухомлинський В. О. Виховання чутливості і чуйності. Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1977. Т. 5. С.188-193.
58. Сухомлинський В. О. Шлях від морального поняття до морального переконання. Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1977. Т.4. С. 463-466.
59. Сухомлинський В. О. Народження добра. Вибрані твори в 5-ти т. К., 1977. Т. 5. С. 217-225.
60. Сухомлинський В. О. Турбота про живе і прекрасне. Вибрані твори в 5-ти т. К., 1977. Т. 3. С.55-61.
61. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
62. Третяк О.П. Методика виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини в навчально-виховному процесі: метод. посіб.; Ін-т проблем виховання НАПН України. К.: вид-во, 2013. 136 с.
63. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практик).. К. : ВМУРоЛ «Україна», 2004. 408 с.
64. Українська радянська енциклопедія. Словник : В 3-х т. / Гол. ред. А. В. Кудрицький 2-ге вид. К. : Головна ред. УРЕ, 1986. Т. 1. 752 с.

65. Ципко В. Психолого-педагогічні підходи до формування цінностей студентів у процесі навчання суспільствознавчих дисциплін. Рідна школа. № 1–2(973–974). січень–лютий, 2011. С. 13–17.
66. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 20.06.2020).
67. Чорна К. І. Програмні засади наукових досліджень з виховання моральності підростаючого покоління. за кн. : Становлення Особистості. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2007. С. 58-65
68. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології: Вибрані твори: [в 2 т.] / К. Д. Ушинський. К. : Радянська школа, 1983. Т. 1. С. 192-488.
69. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Твори : В 6 т. К. : Рад. шк., 1952. Т.4. 376 с.
70. Щуркова Н. Е., Мухин М. И., Желаннова А. В. Новое воспитание в новой школе/[под общ. ред. Н. Е. Щурковой]. М. : АРКТИ, 2012. 264 с. С.201.